

Kinderen en jongeren actief in wetenschappelijk onderzoek

Ethiek, methoden en resultaten
van onderzoek met en door jeugd

Onder redactie van
Christine Dedding
Kitty Jurrius
Xavier Moonen
Leo Rutjes

LANNOO
CAMPUS

D/2013/45/41 – 978 94 01406512 – NUR 847

Vormgeving omslag: Bas Smidt

Zetwerk: Lettie Egberts, Scriptura Westbroek

Foto omslag: © Shutterstock / Yuri Arcurs

Mede mogelijk gemaakt door:

VSBFonds,
iedereen doet mee

 ZonMw

Nederlands Vlaams Platform
RESEARCHING
Children

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2013

Dit boek is een uitgave van Uitgeverij LannooCampus (Houten). LannooCampus maakt deel uit van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij de wet bepaalde uitzonderingen mag niets van deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus

p/a Papiermolen 14-24

3994 DK Houten (Nederland)

Postbus 97

3990 DB Houten (Nederland)

www.lannoocampus.nl

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	7
<i>Christine Dedding, Kitty Jurrius, Xavier Moonen en Leo Rutjes</i>	
Leeswijzer	9
I. Kinderen en onderzoek: gaat dat samen?	11
<i>Christine Dedding en Xavier Moonen</i>	
1.1. Introductie	11
1.2. Is onderzoek doen met kinderen en jongeren echt anders dan onderzoek doen met volwassenen?	11
1.3. Participatie, wat is dat eigenlijk?	14
1.4. Participatieladders	16
1.5. Participatief (actie)onderzoek	19
1.6. Participatief onderzoek met kinderen en jongeren	20
1.7. Argumenten voor participatie van kinderen en jongeren in onderzoek	21
1.8. Twijfels ten aanzien van kind- en jongerenparticipatie in onderzoek	26
1.9. Welk kindbeeld domineert en welk kindbeeld past bij participatief onderzoek?	28
1.10. Waar staan we nu?	30
1.11. Wat nu nodig is	32
Richtlijnen voor verantwoord participatief onderzoek met kinderen en jongeren	33
CASUS I Niets over ons zonder ons	34
<i>Jet Isarin</i>	
2. Ethische overwegingen	40
<i>Hilde Lauwers</i>	
2.1. Introductie	40
2.2. Ethische benaderingen in onderzoek	41
2.2.1. Ethische codes en richtlijnen	41
2.2.2. Een relationele ethische benadering	42
2.2.3. Ethisch handelen vanuit de deugden van de onderzoeker	43
2.2.4. Tot een ethische beslissing komen	44
2.3. Ethisch handelen gedurende het hele onderzoek	45
2.3.1. Eerste vereiste: goed onderzoek doen	45
2.3.2. Het afwegen van de voor- en nadelen	46
2.3.3. Geïnformeerde toestemming	47
2.3.3.1. Voldoende en begrijpelijke informatie	48
2.3.3.2. Vrijwilligheid	49
2.3.3.3. Toestemmen of instemmen? Actief of passief?	50

2.3.3.4.	Is ouderlijke toestemming nodig?	51
2.3.3.5.	Voortdurende toestemming?	52
2.3.4.	Vertrouwelijkheid en anonimisering	53
2.3.5.	Nazorg	56
2.3.6.	Betaal je kinderen en jongeren voor hun deelname?	56
2.4.	Ethiek in gevoelig onderzoek	56
2.5.	Ethiek in internetonderzoek	57
2.6.	Tot slot	58
CASUS 2	Kinderen en seksualiteit Kinderen als medeonderzoekers naar seksualiteit en seksueel gedrag in Tanzania <i>Miranda van Reeuwijk</i>	60
3.	Methodologische keuzes in participatief onderzoek met kinderen en jongeren <i>Christine Dedding en Johan Meire</i>	64
3.1.	Inleiding	64
3.2.	Bepalen van het soort participatie	65
3.3.	Randvoorwaarden voor betekenisvolle participatie	66
3.4.	Keuze maken voor een methode	71
3.4.1.	Samenwerken in interviews	72
3.4.2.	Samenwerken in focusgroepen	74
3.4.3.	Participerende observatie – meebewegen en meebeleven	77
3.4.4.	Fotomethode	79
3.4.5.	Samenwerken in kwantitatief onderzoek	81
3.4.6.	Auditteams	82
3.5.	Samen de informatie analyseren	83
3.6.	Tot slot	85
CASUS 3	Gedeelde controle en fotografie <i>Riet Steel & Sven De Visscher</i>	87
4.	Opbrengsten van onderzoek met en door kinderen en jongeren <i>Kitty Jurrius, Inge Schalkers, Asia Sarti</i>	90
4.1.	Inleiding	90
4.2.	Nieuwe inzichten en kennis	90
4.3.	Onderzoeksagenda vanuit het perspectief van kinderen en jongeren	92
4.4.	Onderzoeksmethoden en -instrumenten sluiten aan bij de leefwereld van kinderen en jongeren	92
4.5.	Andere selectie van – en soms betere toegang tot – respondenten	93
4.6.	Beter aansluiten bij woordgebruik en leefwereld van kinderen en jongeren	94
4.7.	Samen analyseren, interpreteren en concluderen geeft een completer beeld	95
4.8.	Activeren: onderzoek als katalysator voor verandering	96

4.9.	Opbrengsten voor direct betrokkenen	99
4.10.	Opbrengsten voor de bij onderzoek betrokken volwassenen	103
4.11.	Maatschappelijke opbrengsten en burgerschap	104
4.12.	Tot slot	105
CASUS 4	Wat participatief jeugdonderzoek kan betekenen voor studenten in het hoger beroepsonderwijs <i>Marieke Kroneman en Kitty Jurrius</i>	106
5.	Uitdagingen in de praktijk <i>Christine Dedding en Kitty Jurrius</i>	109
5.1.	Introductie	109
5.2.	Samen een plan ontwikkelen	110
5.3.	Participatief kindonderzoek betekent ook: volwassenen betrekken!	111
5.4.	De rol van 'poortwachters'	112
5.5.	Beginnen met een groep deelnemers	113
5.5.1.	Een nieuwe onderzoeksgroep vormen	113
5.5.2.	Tijdstip en vervoer	114
5.5.3.	Diversiteit	114
5.5.4.	Formuleren van een goede probleemstelling	116
5.5.5.	Vertrouwen moet groeien	117
5.6.	Betrokkenheid blijven stimuleren	118
5.7.	Verschil in inzicht	120
5.8.	Samenwerken met andere professionals	121
5.9.	Publicatie en bekendmaking van de onderzoeksresultaten	122
5.10.	Tot slot	123
CASUS 5	Tieners niet vastpinnen op een plek. Onderzoek naar het gebruik en de beleving van publieke ruimte bij tieners. Een casestudy in de centrumstad Mechelen <i>Wouter Vanderstede</i>	124
6.	De kwaliteitsdiscussie over participatief onderzoek met kinderen en jongeren <i>Kitty Jurrius</i>	129
6.1.	Inleiding	129
6.2.	Positionering van onderzoek met en door kinderen en jongeren	130
6.3.	Paradigmaspagaat	131
6.4.	Geen kennistheoretisch, maar een handelingstheoretisch perspectief	133
6.5.	Een kwaliteitsraamwerk voor participatief kindonderzoek vanuit handelingstheoretisch perspectief	134
6.6.	Monitoren van kwaliteit: beschikbare instrumenten	138
6.7.	Mogelijkheden en beperkingen kwaliteitsbeoordeling	139

CASUS 6	Als ik maar niet hoef te lezen en schrijven! Jongeren met een licht verstandelijke beperking aan de slag als onderzoeker in hun instelling <i>Geeske Strating en Adimka Uzozie</i>	140
7.	Implementatie <i>Leo Rutjes, Xavier Moonen en An Piessens</i>	144
7.1.	Introductie	144
7.2.	Implementatie, wat is dat eigenlijk?	145
7.3.	Het initiatief tot participatief onderzoek	149
7.4.	Het incorporeren van het proces en de resultaten	153
7.5.	Tot slot	157
CASUS 7	Kinder Onderzoek Groep <i>Nina von der Assen en Asia Sarti</i>	158
8.	Grenzen aan participatie <i>Christine Dedding en Kitty Jurrius</i>	163
	Nabeschouwing <i>Christine Dedding, Kitty Jurrius, Xavier Moonen en Leo Rutjes</i>	169
	Dankwoord	173
	Literatuur	175
	Over de auteurs	189

INLEIDING

Er is steeds meer erkenning voor het belang van het betrekken van kinderen en jongeren in wetenschappelijk onderzoek. Dit boek, gebaseerd op de ervaringen van de leden van het ‘Nederlands-Vlaams Platform Researching Children’, laat zien hoe dit onderzoek op een wetenschappelijke en ethisch verantwoorde wijze uitgevoerd kan worden. Het beantwoordt vragen als: hoe richt je een onderzoeksproces zo in dat de stem van kinderen en jongeren echt boven tafel komt, wat is ethisch verantwoord onderzoek met kinderen en jongeren en hoe betrekken we kinderen en jongeren bij de implementatie van onderzoeksprojecten? Tevens wordt aan de hand van verschillende praktijkvoorbeelden inzichtelijk wat het oplevert om kinderen en jongeren te betrekken in onderzoek.

Dit boek is een initiatief van het ‘Nederlands-Vlaams Platform Researching Children’. Dit platform is gelieerd aan ‘Researching Children International’ en is bedoeld voor onderzoekers die vinden dat kinderen en jongeren, ongeacht hun beperkingen, betekenisvol en naar vermogen moeten kunnen participeren in onderzoek dat hen betreft, omdat dit consequenties kan hebben voor hun leven en levensomstandigheden en bijdraagt aan hun empowerment.

Tien jaar na het verschijnen van het boek *Participatief Jeugdonderzoek* van de Winter en Kroneman (2003) zijn er ontwikkelingen geweest in diverse sectoren, die vragen om een nieuw en actueel boek over participatie van kinderen en jongeren in onderzoek. Onderzoekers vanuit verschillende disciplines (pedagogiek, antropologie, sociologie, rechten) en onderzoeksvelden (jeugdzorg, gezondheidszorg, gehandicaptenzorg, ruimtelijke ordening et cetera) hebben bij de samenstelling van dit boek samengewerkt. Deze interdisciplinaire reflectie vindt zijn weerslag in het boek, waardoor het boek een multidimensionale visie geeft op participatie van kinderen en jongeren in onderzoek.

We willen met dit boek meerdere doelen bereiken. Allereerst hebben we met dit boek de beschikbare kennis gebundeld, en willen we inzicht geven in de doelstellingen, de ethiek en de praktijk van participatief onderzoek met kinderen en jongeren.

Doel van dit boek is het om onze kennis en ervaring met participatief onderzoek met kinderen en jongeren, toegankelijk te maken voor collega-onderzoekers, studenten en docenten van hbo- en wo-opleidingen, beleidsmakers en uitvoerders in het veld. Dit boek is bedoeld ter inspiratie en biedt daarvoor tal van casestudy’s en handvatten, waardoor het ook geschikt is voor onderwijsdoeleinden. Het leent zich ook als een studieboek voor diegenen die voor het eerst kennismaken met participatief onderzoek met kinderen en jongeren en voor hen die hun onderzoeksvaardigheden in de praktijk willen verdiepen. Het boek is ook bruikbaar voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek met andere doelgroepen dan kinderen en jongeren. Het proces van onderzoeksplanning tot en met implementatie wordt

gedetailleerd beschreven en geeft daarom aanknopingspunten voor onderzoek samen met kwetsbare en achtergestelde groepen in de samenleving.

Tevens beogen we met dit boek een discussie op gang te brengen tussen al ervaren onderzoekers op het gebied van het actief betrekken van kinderen en jongeren bij onderzoek rondom vraagstukken als ethiek, methoden en opbrengsten. Opdat ook ervaren onderzoekers uitgedaagd worden om een stap verder te zetten in kennis- en kwaliteitsontwikkeling van dit type onderzoek. Laat dit boek u inspireren en we nodigen u graag uit met ons in discussie te gaan.

We zijn ZonMw en het VSB-fonds er erkentelijk voor dat zij het verschijnen van dit boek mede mogelijk hebben gemaakt.

Namens het Nederlands-Vlaams Platform Researching Children,
Christine Dedding, Kitty Jurrius, Xavier Moonen, Leo Rutjes

LEESWIJZER

De auteurs hebben alle Engelstalige citaten zelf vertaald om ze zo voor een breder lezerspubliek toegankelijk te maken. Alleen die citaten die direct daarna uitgebreid in de tekst worden toegelicht, zijn onvertaald gebleven.

Tussen ieder hoofdstuk vindt u een praktijkcasus. De volgorde van de casussen is door toeval bepaald. In de tekst wordt regelmatig naar casussen verwezen.

De voorbeelden waarnaar in de tekst wordt verwezen, zijn herkenbaar in de tekst van het hoofdstuk opgenomen. Sommige voorbeelden die uit publicaties komen, zijn enigszins aangepast of ingekort.

In het boek staan in diverse hoofdstukken tips waarmee onderzoekers hun voordeel kunnen doen bij het uitvoeren van participatief onderzoek met kinderen en jongeren. De tips zijn duidelijk herkenbaar door een wijsvinger in de marge van de bladzijde.

In het boek wordt in de regel over 'kinderen en jongeren' (in de leeftijd van vier tot 23 jaar) gesproken. Dit kan in de meeste gevallen ook gelezen worden als kinderen of jongeren, behalve in die gevallen waarbij in de tekst specifiek naar of kinderen (tot twaalf jaar) of naar jongeren (vanaf twaalf jaar) wordt verwezen.

Onder ouders verstaan wij naast wettelijk vertegenwoordigers ook voogden en pleegouders.

Onder professionals verstaan wij 'zij die beroepsmatig met kinderen en jongeren werken'.

Daar waar over hij gesproken wordt, kan in de regel ook zij gelezen worden. Dit geldt ook voor woorden als onderzoeker (onderzoekster), beleidsmaker (beleidsmaakster) et cetera.

HOOFDSTUK 1

KINDEREN EN ONDERZOEK: GAAT DAT SAMEN?

Christine Dedding en Xavier Moonen

... erop vertrouwen dat volwassenen rekening houden met de gezichtspunten van kinderen is ontoereikend om het recht op participatie van kinderen te waarborgen. Wanneer kinderen in hun eigen leven en in hun eigen gemeenschap er echt op vooruit kunnen gaan, en een betere toekomst willen creëren, kan dat alleen door actief burgerschap (Thomas & Percy-Smith, 2010: 3).

1.1. INTRODUCTIE

Het begrip ‘participatie’ wordt tot op heden nog zelden goed gedefinieerd. Participatie is een containerbegrip geworden dat door beleidsmakers vol optimisme wordt gebruikt: iedereen krijgt een kans om mee te beslissen over besluiten die hem of haar aangaan. Implementatie lijkt vervolgens slechts een kwestie van uitrollen en uitdragen. Maar wat is eigenlijk participatie, en wat is participatief onderzoek? Gaat het om partnerschap waarbij geld en zeggenschap gedeeld worden, of gaat het om partnerschap waarbij enkel ideeën worden uitgewisseld, of gaat het om een combinatie van beide? Is participatie altijd per definitie goed of kan het ook misleidend overbodig zijn, misbruikt worden of zelfs negatieve consequenties met zich meebrengen? En moeten aan kinderen dezelfde participatiekansen geboden worden als aan jongeren of aan volwassenen? Ook in onderzoek? Kunnen kinderen dat wel aan? En wellicht nog belangrijker: kunnen en willen volwassen daar wel de juiste voorwaarden voor creëren? En wat gebeurt er als we kinderen en jongeren daadwerkelijk middelen in handen geven die tot verandering kunnen leiden; levert dat dan nieuwe kennis op en leidt dat tot verandering van bestaande praktijken?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, dient eerst de vraag beantwoord te worden of onderzoek met kinderen en jongeren echt anders is dan onderzoek met volwassenen.

1.2. IS ONDERZOEK DOEN MET KINDEREN EN JONGEREN ECHT ANDERS DAN ONDERZOEK DOEN MET VOLWASSENEN?

Sommige kritische sociale wetenschappers stellen dat er geen specifieke methoden nodig zijn voor het doen van onderzoek met kinderen en jongeren. Zij stellen dat het doen van onderzoek met kinderen en jongeren niet anders is dan het doen van onderzoek met volwassenen (zie bijvoorbeeld Christensen & James, 2008). Deze kritische sociale wetenschappers stellen dat kinderen en jongeren zelfstandige en competente sociale actoren zijn op elk moment in hun leven. Ze hebben dan ook

kritiek op een ontwikkelingspsychologische onderzoeksvisie waarin er van uit gegaan wordt dat kinderen en jongeren beoordeeld moeten worden als volwassenen in wording, waarin kinderen en jongeren gezien worden als nog niet competent. Ook wij zijn van mening dat er niet zo maar een absolute scheidslijn tussen kinder- en volwassenenonderzoek getrokken kan worden. Niet zelden denken en gedragen kinderen, jongeren en volwassenen zich in onderzoek namelijk op een vergelijkbare wijze. Ook het geheugen en de mogelijkheid tot herinnering verschillen niet wezenlijk tussen volwassenen en kinderen (Spencer & Flin, 1991).

Niettemin is volgens ons het doen van onderzoek met kinderen niet altijd gelijk te stellen aan het doen van onderzoek met jongeren en met volwassenen. Er is een groot verschil in de wijze van tegemoet treden van de wereld door kleuters, door jonge kinderen en door jongeren. Dit betekent dat onderzoeksmethoden steeds moeten aansluiten bij de mogelijkheden, de kennis, het begrip en de interesse van kinderen en jongeren waarmee samengewerkt wordt en ook moet aansluiten bij de mate waarin zij zich vrij in de maatschappij kunnen begeven. Denk hierbij aan taalvaardigheden, mogelijkheid tot abstractie, gelegenheid om zelfstandig de omgeving te verkennen et cetera. Aansluiten bij de wereld van het kind of de jongere is niet altijd gemakkelijk. Menige onderzoeker heeft daarbij de neiging om in termen van standaardaanpassingen te denken: 'Bij jonge kinderen doen we het altijd zo, bij pubers gebruiken we altijd deze en nooit die andere methodiek, want dat vinden ze flauw et cetera.' Dit denken in termen van een leeftijdspecifieke onderzoeksmethodologie, doet volgens ons geen recht aan de individuele competenties van kinderen en het zorgt ervoor dat volwassenen denken het altijd beter te weten. Vaak worden daarbij de participatieve en reflectieve mogelijkheden van een individueel kind of van een jongere onderschat, zoals bij Sam, een klein ogend achtjarig jongetje.

Sam wilde best geïnterviewd worden, maar eerst wilde hij precies weten wat de onderzoeker met dat interview ging doen. Deze vraag en de discussie die zich daarna met hem ontspon, zette de onderzoeker aan het denken over haar perceptie van de mogelijkheden van dit jongetje. Ook in latere bijeenkomsten met oudere kinderen en jongeren (twaalf- tot veertienjarigen) bleek Sam prima mee te kunnen komen en een goede bijdrage te kunnen leveren aan de discussie. Niet verwonderlijk gezien het feit dat er bij Sam thuis aan de eettafel altijd veel gediscussieerd wordt. Zijn verbale en analytische vaardigheden overtroffen die van oudere kinderen in hetzelfde project.

Het niet goed inschatten van de mogelijkheden van kinderen gebeurt ook als de onderzoeker denkt in termen van 'kinderen spreken nog zo open en eerlijk' of 'kinderen zijn nog zo argeloos'. Uit onderzoek blijkt dat kinderen al op jonge leeftijd kunnen liegen en dat ze daar op driejarige leeftijd al zo goed in kunnen zijn dat dit moeilijk als zodanig te herkennen is voor volwassenen (Spencer & Flin, 1991; Wilson, Smith & Ross, 2003). Essentieel in het samenwerken met kinderen en jongeren in onderzoek is, dat de daadwerkelijke capaciteiten van kinderen en jongeren als vertrekpunt worden genomen.

Juridische gezichtspunten ten aanzien van de competentie van kinderen waren voorheen vooral gebaseerd op de chronologische leeftijd, en in een ver verleden

zelfs op het geslacht, maar zijn heden ten dage in veel landen verschoven naar het beoordelen van individuele mogelijkheden en van daadwerkelijke competentie. Competentie is echter niet alleen individueel gebonden, maar is ook situationeel bepaald, zowel van de kant van het kind als van de kant van de beoordelaar. Een opmerking van een zesjarig kind als 'ik kan niet meer eten, want de stoelen in mijn buik zijn vol en die moeten mijn buikmannen eerst leegmaken,' kan gelezen worden als een signaal van geestelijke onvolgroeidheid, maar kan ook beoordeeld worden als een ingenieuze conceptualisering van zijn spijsvertering. Verschillende volwassenen kunnen dus eenzelfde uitspraak zien als bewijs van de competentie van een kind of een jongere en die dus met interesse en enthousiasme begroeten, maar even zo zeer op grond van dezelfde uitspraak sceptisch hierop reageren of zelfs het kind of de jongere als niet competent ter zake te beoordelen. Hiermee komt niet alleen de competentie van kinderen en jongeren ter discussie te staan, maar ook de competentie van volwassenen om zienswijzen en uitspraken van kinderen en jongeren te beoordelen. Dit betekent dat het kunnen inschatten van en afstemmen op competenties van kinderen en jongeren tot één van de kernkwaliteiten van een onderzoeker moet behoren.

Ook het verschil in macht tussen kinderen en jongeren enerzijds en volwassenen anderzijds mag niet genegeerd worden. Hierbij kan gedacht worden aan verschillen in taalvaardigheid en in abstractievermogen, aan verschillen in copingvaardigheden en aan fysieke verschillen. Maar ook aan de status en de autoriteit van de volwassen onderzoeker in de ogen van het kind of de jongere. In het bijzonder kinderen vinden het vaak moeilijk om het openlijk oneens te zijn met een volwassene. Ze hebben daarbij vaak het gevoel beoordeeld te worden en menen het dan altijd 'goed' te moeten doen. Bovendien hebben veel kinderen in hun jonge leven al ervaren dat volwassen misschien wel lijken te luisteren naar hen, maar dat diezelfde volwassenen uiteindelijk toch doen wat zij zelf goed achten. Overigens wil dit niet zeggen dat kinderen en jongeren in het onderzoek zelf geen macht hebben. Zij kunnen zich bijvoorbeeld schijnbaar aanpassen terwijl ze tegelijkertijd de macht van volwassenen ondermijnen door niet mee te werken of hen zelfs tegen te werken. Veel onderzoekers (Allmark, 2002; Barker & Weller, 2003; Christensen & Prout, 2002; Thomas & O'Kane, 2003), en ook wij, zien in het toepassen van participatieve onderzoeksmethoden een vorm van het delen van macht tussen de onderzoeker en het kind of de jongere. Onderzoek is immers een belangrijk middel om invloed te verkrijgen op wat wordt onderzocht en dus ook op inspraak en beeldvorming. Dit wordt mooi geïllustreerd in een, in de *Volkskrant* van 18 april 2012, ingezonden brief van een achttienjarige jongen over het puberbrein.

Geachte redactie

'Pubers'

Aan alle ouders en onderwijzers van jongvolwassenen. U wordt overspoeld met handleidingen over hoe om te gaan met 'pubers'. Deze boeken bestempelen ons, jongeren, als een groep die alle zelfcontrole verloren heeft en derhalve niet serieus genomen kan worden. Iedere gefrustreerde reactie hierop wordt gezien als een bevestiging van deze stelling.

Ik moet u zeggen dat ik deze 'pubergedachte' kotsbeu ben, en ik spreek hiermee niet enkel namens mezelf. Gefundeerde en goed beargumenteerde kritiek over bijvoorbeeld het disfunctioneren van de

school wordt niet serieus genomen, want ach; 'het zijn gefrustreerde pubers.' Een selffulfilling prophecy om u tegen te zeggen. Het probleem ligt bij de ouders die merken dat ze (terecht) controle beginnen te verliezen en schieten in een kramp van paternalisme. Schrijvers springen hier vluchtig op in.

Zonder het biologische proces in de hersenen van jongeren te ontkennen, roep ik op om ons niet langer te besticeren en bovenal deze zinloze boeken te verwerpen. Een handleiding voor de omgang met een individu bestaat immers niet. Neem de kritiek van jongeren serieus. Dit soort boeken zet een perpetuum mobile in beweging. Zet dat stil.

Elke keuze voor een perspectief is per definitie beperkt. Als men een perspectief kiest, biedt dat de mogelijkheid om bepaalde dingen beter te zien en te begrijpen, waarbij tegelijkertijd echter andere aspecten buiten zicht blijven. Dit betekent volgens ons dat kennis die verkregen wordt zonder de actieve participatie van kinderen en jongeren nooit volledig kan zijn.

1.3. PARTICIPATIE, WAT IS DAT EIGENLIJK?

Grofweg zijn er twee interpretaties van het begrip participatie mogelijk. Participatie kan simpelweg 'deelnemen' of 'aanwezig zijn' betekenen. Maar het kan ook de betekenis krijgen van een veranderende machtsrelatie, waarbij de gezichtspunten van alle deelnemers daadwerkelijk invloed hebben op besluitvorming. Beide interpretaties zijn valide, maar er ontstaat een probleem wanneer de eerste interpretatie verward wordt met de tweede (Boyden & Ennew, 1997). De consequentie van deze verwarring wordt ook wel tokenisme genoemd. Tokenisme ontstaat wanneer onderzoekers deelnemers graag een stem geven, maar de implicaties daarvan niet goed doordacht hebben (Hart, 2002), waardoor er eigenlijk geen ruimte is voor de ideeën en wensen van de deelnemers of dat deze simpelweg overruled worden door volwassenen.

Kernbegrippen van de tweede interpretatie van participatie zijn: keuze, dialoog, verschuiving van macht en actie. Soms wordt dit ook wel aangeduid met de term betekenisvolle participatie, of met de termen oprechte, actieve of effectieve participatie om het verschil met tokenisme te benadrukken. Arnstein (1969: 126) wijst op het politieke karakter van het participatieproces. Zij definieert participatie als:

‘de herverdeling van macht waardoor burgers die thans buitengesloten worden van politieke en economische processen, in de toekomst bewust worden betrokken.’ Hart (1992:5), bekend om zijn werk over kinderpaticipatie in ontwikkelingslanden en bij milieueducatie voor kinderen, beschrijft participatie als: ‘het proces van het delen van beslissingen die van invloed zijn op iemands leven en op de gemeenschap waarin iemand leeft.’ Hij wijst op een actieve vorm van betrokkenheid en op de *mogelijkheid* dat deze betrokkenheid geëffectueerd wordt in besluitvorming. Andere wetenschappers nemen een radicalere positie in. Zij beargumenteren dat participatie een proces is waarmee kinderen en jongeren praktijken aan de kaak kunnen stellen en omverwerpen die hen sociaal, cultureel en politiek uitsluiten. Zo beschrijft Cussianovich (geciteerd in Hart, Newman & Ackermann, 2004: 11) participatie als: ‘een herverdeling van de macht in de maatschappij, een openlijk bevragen van macht gebaseerd op door volwassenen gecreëerde condities. Dit maakt het niet alleen mogelijk om een nieuwe cultuur van kinderen te heroverwegen in onze samenleving, maar het vereist ook het slopen en herbouwen van een nieuwe volwassenencultuur.’

De mate van machtsverschuiving die gezocht wordt door het doen van participatief onderzoek is niet alleen afhankelijk van de gezichtspunten van de onderzoekers. Participatie is immers geen blauwdruk die beleidsmakers en onderzoekers kunnen opleggen aan de praktijk, maar een proces dat zich vormt in wederkerige relaties van dialoog en gezamenlijke besluitvorming (Thompson, 2007). Deze relaties en dialoog worden beïnvloed door de mate waarin mensen willen participeren in onderzoek, maar ook door de omgeving en instituties waarin het onderzoeksproces zich afspeelt.

Ook het kindbeeld speelt daarbij een belangrijke rol. Zo leidt een maatschappelijk dominant kindbeeld dat gekenmerkt wordt door kwetsbaarheid, tot andere mogelijkheden voor participatie van kinderen en jongeren in onderzoek, dan een maatschappelijk kindbeeld waarin zelfontplooiing centraal staat. Deze context en de situationele gebondenheid en het daarin verankerde perspectief, betekent dat participatie geen containerbegrip kan zijn. Het noodzaakt onderzoekers transparant te zijn over het proces en de context waarin het proces plaatsvindt: welk niveau van participatie wordt gezocht en welk niveau wordt daadwerkelijk bereikt? In de praktijk blijkt echter dat de betekenis die aan participatie gegeven wordt, zelden expliciet gemaakt wordt (Cornwall & Jewkes, 1995; Dachler & Wilpert, 1978; Hart et al., 2004; Thompson, 2007). Daarnaast blijkt dat participatie weliswaar bij veel beleidsmakers een heel populair concept is, maar dat het overdragen van macht en keuzes, wat noodzakelijke voorwaarden zijn voor betekenisvolle participatie, nog zelden plaatsvindt (Cornwall & Jewkes, 1995; Hubley, 2004; McNeish, 1999; Sinclair, 2004; Wallerstein, 1999; de Winter & Kroneman, 2003).

Kort samengevat is participatie niet simpelweg een nieuwe manier van werken, niet een methode die alleen nog even toegepast hoeft te worden. Het is een waarde, een manier van kijken naar hoe mensen in relatie staan tot elkaar en wie daarin een stem mag hebben (Hart et al., 2004). Een waarde die bovendien gestalte krijgt in dialoog met alle betrokkenen, in de context en in de situaties waarin zij zich bevinden. Participatie dient dus keer op keer opnieuw gedefinieerd te worden.

1.4. PARTICIPATIELADDERS

Voor het uitwerken en evalueren van participatieprocessen zijn door diverse auteurs participatiemodellen ontwikkeld. Arnsteins beschrijving van participatie (1969) staat aan de basis van veel van deze modellen. Zij stelt dat participatie 'geen eenduidig concept is, maar een hiërarchisch geordende set van sociale relaties variërend van *manipulatie* via *consultatie* en *betrokkenheid* naar *empowerment*'. Op basis van deze gedachten heeft ze een zogenaamde participatieladder ontwikkeld die staat voor acht niveaus van burgerparticipatie in lokale beleidsvorming. Hart (1992) heeft op basis van het model van Arnstein een participatiemodel voor kinderen en jongeren ontwikkeld, zie figuur 1.1 en tabel 1.1.

Het model van Hart heeft veel navolging gekregen in de praktijk. Zijn participatieladder illustreert de verschillende niveaus van initiatief en van samenwerking die kinderen en jongeren kunnen hebben in projecten met volwassenen. Net als Arnstein onderscheidt hij acht niveaus, waarbij de onderste drie niveaus 'non-participatie' illustreren. Veel onderzoekers zijn geneigd deze laagste niveaus te schrappen omdat ze in hun analyse niet op zoek zijn naar vormen van non-participatief onderzoek. Toch zijn deze niveaus van non-participatie wel belangrijk. Ten eerste kan niemand op voorhand uitsluiten dat een van deze vormen geen onderdeel uitmaakt van het onderzoeksproces en dan is het belangrijk om dit te (h)erkennen. En ten tweede, slechts wanneer we in staat zijn om vormen van non-participatie te kunnen (h)erkennen, kunnen we ook op zoek gaan naar de onderliggende mechanismen van die non-participatie. Of te wel op zoek te gaan naar de vraag waarom het ondanks goede bedoelingen, niet altijd lukt om participatie in en door onderzoek te realiseren. Het begrijpen van de mechanismen die daaraan ten grondslag liggen, kan helpen om wegen te vinden waardoor de participatie van kinderen en jongeren vervolgens beter tot zijn recht kan komen.

Figuur 1.1. De kinderparticipatieladder van Hart (1992)